

међу Источне Европе и Африке у време Хладног рата. Својим прилозима аутори су такође отворили много рукаваца за будућа истраживања. Гледајући укупно све прилоге у овом зборнику, може се добро лоцирати корисност концепата и приступа глобалне и транснационалне историје у испитивању многозначних и комплексних веза Африке и Источне Европе онда када су биле на свом историјском врхунцу.

Немања РАДОЊИЋ

Goran Latinović. *Yugoslav-Italian Economic Relations (1918–1941)*. Banja Luka: University of Banja Luka, Faculty of Philosophy, 2019, 291.

Радове из области економске историје Југославије нисмо често у прилици да читамо. Основни разлог је још увек преовлађујуће занимање домаће историографије за политичку или дипломатску историју некадашње заједничке државе, што је очигледно свакоме ко се заинтересује за било коју тему па тако и за неку од тема у вези са спољном политиком југословенске државе током читавог периода њеног постојања. Колега Горан Латиновић са Универзитета у Бањалуци само је један од многих који су били у прилици да то констатују али, на срећу, и један од ретких који је своје интересовање усмерио управо према „карици која недостаје“, односно економској компоненти односа двеју земаља, у његовом случају Југославије и Италије. Захваљујући томе, сада смо у прилици да читамо монографију о југословенско-италијанским економским односима на енглеском језику која је резултат обимних истраживања у најважнијим архивима Италије и Југославије, што књизи даје чврсту основу и у комбинацији са релевантном литературом чини да она буде свеобухватна.

Монографија о југословенско-италијанским односима логично је структурисана и, поред предговора и списка скраћеница, започиње уводом (стр. 13–20) под насловом *Yugoslavia and Italy (1918–1941): An Overview of Political Relations* (Југославија и Италија (1918–1941): преглед политичких односа) који на неколико страна даје преглед политичких односа две земље у међуратном периоду. То је сасвим довољно да се и читалац који нема велико предзнање о историјским догађајима у том периоду упозна са компликованом природом југословенско-италијанских односа почев од спорова око разграничења на Мировној конференцији у Версају и регулисања односа закључивањем неколико међудржавних споразума у првој половини 20-их година прошлог века до Априлског рата 1941. када се суседна Италија придружила Немачкој у нападу на Југославију и окупирала део њене територије.

Главни део текста је подељен на четири целине. Први део, под насловом *Economic Relations between the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and the Kingdom of Italy (1918–1929)* (Економски односи између Краљевине СХС и Краљевине Италије (1918–1929), 21–124), хронолошки прати економске односе двеју земаља у првој деценији после Првог светског рата али тако да у неколико мањих поглавља процесе и догађаје излаже следећи тематски принцип. Прво од тих поглавља, насловљено *The Yugoslav and Italian Economies: Principal Characteristics* (Југословенска и италијанска привреда: главне карактеристике, 21–29), даје нам скицу обеју привреда које су у првим годинама после рата биле суочене са истим проблемима и задацима – аграрном реформом, преусмеравањем спољне трговине услед повлачења нових граница у Европи, обновом инфраструктуре и опоравком индустрије. Аутор нас упознаје са сазнањима која су, у вези са економским стањем, перспективама и потенцијалима, имале Краљевина СХС и Италија једна о другој, истичући постојање свести код обе стране да су њихове привреде биле комплементарне. Сировинама, обрадивом земљом и шумом богата Краљевина СХС и индустријски знатно развијенија а природним потенцијалима сиромашнија Италија, будући и географски и саобраћајно блиске, биле су очигледно упућене једна на другу. Друго поглавље *General Course of Yugoslav-Italian Economic Relations and the Amount of the Trade Exchange between the Two Countries* (Општи правац југословенско-италијанских економских односа и висина трговинске размене између две земље, 29–60) посвећено је значају трговинске размене почев од оне између Италије са једне и Србије и Црне Горе са друге стране, крајем 19. века, нарочито из угла уговорне трговинске политике. У том смислу најзначајнији документ који је у овом периоду уредио економске односе двеју суседних земаља био је Споразум о трговини и пловидби потписан 1924. године. Овим споразумом, који је предвиђао потпуну слободу трговине и пловидбе између Краљевине СХС и Италије, окончани су преговори који су трајали још од 1919. Ово поглавље такође пружа мноштво табеларних података о трговинским односима који недвосмислено показују велики значај робне размене за спољнотрговинске системе обеју земаља, а нарочито за Краљевину СХС, којој је Италија читав низ година после Првог светског рата заузимала прво место у извозу и једно од прва четири места у увозу. Обе земље су биле заинтересоване за очување добрих економских односа, свака из својих разлога, а за шта је аутор објашњење дао у следећем поглављу под насловом *Main Goods of the Yugoslav-Italian Trade Exchange* (Главни производи југословенско-италијанске трговинске размене, 60–81). Док је за Краљевину СХС Италија годинама представљала главно одредеште за њен извоз, то се не може рећи и за Италију, којој извоз и увоз из Краљевине СХС није био тако значајан. Међутим, значај Краљевине СХС као спољнотрговинског партнера лежао је у чињеници да је код једног броја производа увоз из Краљевине СХС чинио доминантни део италијанског увоза. То је најочигледније када је у питању била резана грађа и други производи од дрвета: већ 1919. увоз дрвне грађе из суседне државе чинио је до 30% укупног италијанског увоза тих

производа, а на југословенској страни 1929. године, на пример, извоз дрвене грађе у Италију представљао је скоро половину југословенског извоза у суседну земљу. Поред дрвета, сличан значај је имало још неколико других производа: житарице, жива стока, месо и производи од меса и јаја за југословенску страну, а производи текстилне индустрије, тканине, памук, конопља, лан, вуна, кожа и разни индустријски производи (од којих су неки редовно набављани и за југословенски двор) за италијанску страну. Следеће поглавље, *Traffic, Transport and Customs Service* (Саобраћај, транспорт и царинске службе, 81–104), упознаје нас са инфраструктуром која је битно утицала на развој југословенско-италијанских економских односа у периоду између два светска рата. Овде је акценат стављен на поморски саобраћај, који је заузимао доминантно место када је у питању био транспорт роба између Краљевине СХС и Италије. Италијанска трговачка морнарица показала се у овом периоду, а и касније, као недостижна конкуренција за трговачку морнарицу Краљевине СХС гледано и кроз број бродова и кроз тонажу којом је располагала. Осим тога, обе највеће луке на источној обали Јадранског мора, Трст и Ријека, припадале су Италији и биле су неупоредиво боље технички опремљене и неупоредиво боље повезане железницом са индустријским центрима средње Европе него југословенске луке Сушак, Сплит или Груж. Поред овога, на економске односе између Италије и Краљевине СХС лоше је утицао и систем царина који је у обе земље био осмишљен да заштити домаћу привреду. У поглављу *Currencies and Loans* (Валуте и зајмови, 105–115) Латиновић је посветио пажњу још једном проблему који је био незаобилазан у првим годинама после рата а тицао се унификације валутног система како у Италији тако и у Краљевини СХС а у вези са повлачењем из оптицаја аустроугарских круна и курса према коме су оне мењане за динаре и лире. Он је указао и на проблем неповољног курса динара према лири, што је за југословенске привреднике био проблем у читавом међуратном периоду а са друге стране представљало полугу којом је Италија преко зајмова продирала у југословенску привреду, што је био њен стратешки циљ. У последњем поглављу првог дела књиге под насловом *Institutions of Economic Cooperation* (Институције за економску сарадњу, 115–120), аутор се бави оснивањем трговинских агенција и трговинских комора у двама суседним земљама чије оснивање и деловање је, поред циља да поспеши економску сарадњу, имало и политички карактер, што је било видљиво онда када су политички догађаји битно утицали на њихов рад. Поред ових поглавља, на крају првог дела књиге налази се и кратак закључак (121–124), који засвођује овај део текста.

Други део књиге о југословенско-италијанским односима у међуратном периоду, насловљен *Yugoslav-Italian Economic Relations during the Great Economic Crisis (1929–1933)* (Југословенско-италијански економски односи за време Велике економске кризе (1929–1933), 125–160), у потпуности је посвећен економским односима двеју земаља у време Велике економске кризе настале после слома берзе у Њујорку 1929. и, као и претходни део текста, такође је подељен на мања тематска поглавља. Прво од њих, под

насловом *The Crisis and its Impact on the Yugoslav and Italian Economy* (Криза и њен утицај на југословенску и италијанску привреду, 125–131), даје нам увид у последице које је криза оставила на економије двеју суседних краљевина појединачно. Она је у обе земље довела до наглог пада производње, смањења робне размене, повећавања стопе незапослености и велике финансијске кризе која је довела до немогућности финансирања привреде и државних буџета. Као и друге земље, и Италија и Југославија су увеле бројне протекционистичке мере које су отежавале робну размену. Криза је, ипак, теже погодила Италију, као економски развијенију, а обе земље су чак и 1934. још увек биле у значајним економским проблемима. Наредно поглавље, *The Decrease in the Trade Exchange between Yugoslavia and Italy and New Economic Agreements* (Смањење трговинске размене између Југославије и Италије и нови економски споразуми, 131–155), бави се у појединостама последицама Велике економске кризе по економске односе између Југославије и Италије, као и њиховим покушајима да новонасталу ситуацију побољшају међудржавним споразумима којима је требало уредити поједина спорна питања. Иако је већ у другој половини 20-их почело постепено смањивање робне размене између Југославије и Италије, тек у годинама кризе тај феномен је постао очигледан: промет преко Трста и Ријеке био је вишеструко смањен а у поређењу са 1929. југословенски увоз је 1932. смањен за 56% а извоз за чак 64%, иако је Југославија задржала позитиван трговински баланс према Италији. Тих година све је очигледнији био и утицај политике, односно италијанско окретање ка Аустрији и Мађарској са циљем да се Југославија изолије од Француске. На крају другог дела књиге, као и у првом, налази се закључак (156–160) који сумира економске односе између Југославије и Италије у периоду Велике економске кризе.

Трећи део монографије о југословенско-италијанским односима у међуратном периоду, под насловом *Yugoslav-Italian Economic Relations Post-Crisis and in the Years of the German Economic Penetration into Southeastern Europe (1933–1941)* (Југословенско-италијански економски односи после кризе и у годинама немачког економског продора у југоисточну Европу (1933–1941), 161–225), започиње поглављем *From the End of the Crisis to the End of Sanctions against Italy – A German Breakthrough* (Од окончања кризе до окончања санкција против Италије – немачки продор, 161–184) које се махом бави покушајима двеју суседних земаља да уз помоћ новозакљученог трговинског уговора превазиђу последице Велике економске кризе. Међутим, италијанска политика достизања привредне аутархије и њена оријентација ка Аустрији и Мађарској у претходним годинама оставила је озбиљне последице по југословенско-италијанске односе јер је у међувремену Немачка отворила своје тржиште за југословенске производе. Ситуацију је додатно погоршало југословенско учешће у санкцијама које је против Италије наметнула Лига народа 1935/36. године, што је готово у потпуности уништило робну размену између две суседне земље и нанело озбиљну штету како југословенској тако и италијанској привреди. У другом поглављу, насловљеном *From the End of Sanctions to the Beginning of the War – Italian*

Attempts to Regain Economic Positions in Yugoslavia (Од окончања санкција до почетка рата – италијански покушаји да поново освоји економске позиције у Југославији, 184–220), аутор излаже догађаје из последњег периода југословенско-италијанских економских односа у периоду између два светска рата. Иако је тек била изашла из режима санкција, Италија је била свесна потребе да обнови економске и нарочито трговинске односе са Југославијом, али је на том путу постојало мноштво препрека. Испоставило се да је највећа од њих била Немачка и њена политика привредног продора у Југославију. Иако су Југославија и Италија септембра 1936. потписале нови трговински уговор на бази клиринга, Немачка је већ следећег месеца одговорила давањем још већих повластица Југославији. Мада је од марта 1937. почео са радом и мешовити југословенско-италијански стални економски комитет, који је до 1941. склопио седам нових споразума из области робне размене и плаћања, до повратка југословенско-италијанских односа на стање пре увођења санкција није дошло. Италија није успела да поврати своје позиције на југословенском тржишту, јер је на њему сада играо јачи играч – Немачка. И на крају трећег дела налази се посебан закључак (221–225).

Четврти и последњи део књиге носи наслов *Italian Capital in the Yugoslav Economy (1918–1941)* (Италијански капитал у југословенској привреди (1918–1941), 226–247) и представља преглед ангажовања италијанског капитала у југословенској привреди – како оног чисто финансијског пласираног кроз зајмове тако и капитала уложеног у конкретна индустријска предузећа. Латиновић констатује да је италијански капитал био знатно присутнији у југословенским банкама и осигуравајућим друштвима (у њима нарочито јер је ту италијански капитал достигао и читавих 30% укупног страног капитала) него као власнички удео у предузећима из једног основног разлога – нестабилних политичких односа између Краљевине СХС и Краљевине Италије, које су у више наврата биле на ивици рата. У том случају капитал је било много лакше повући из земље. У индустрији, италијански капитал је био ангажован у готово свим гранама, мада је његово присуство било уочљивије у индустрији цемента, рударству, хидроенергетским постројењима у Далмацији, у дрвној индустрији у Босни и железничком саобраћају у Далмацији и Црној Гори. Постојало је интересовање италијанског капитала и за неке друге гране индустрије, али је он тамо наишао на отпор, пре свега француског капитала будући да је и за Југославију и за Француску било непожељно присуство италијанског капитала у стратешким гранама индустрије и у појединим регионима Југославије, попут Далмације, где је он доживљаван као претходница политичке и војне доминације. Овај начин италијанског продора у суседну Југославију готово је напуштен у годинама пред Други светски рат, пре свега услед припрема Италије за предстојећи ратни сукоб. На крају, књигу Горана Латиновића заокружује опширан закључак (248–254), као и исти такав закључак на српском (255–258) и италијанском језику (259–262). Књига је опремљена и пописом коришћених извора и литературе (263–273), именским реги-

стром (274–281), регистром географских појмова (282–290) и подацима о аутору (291).

Књига Горана Латиновића *Yugoslav-Italian Economic Relations (1918–1941)* нам показује како политика негативно утиче на економију уопште, а нарочито на трговину међу државама. Лоши политички односно међудржавни односи између Краљевине СХС/Југославије и Краљевине Италије успели су да упропасте економску сарадњу која је имала све предуслове да успе. Привредни односи, који су „на својој страни“ имали географску блискост, саобраћајну повезаност и изузетну комплементарност привреда, нису успели да превагну над политичким концепцијама, посебно са италијанске стране. То је нарочито несхватљиво када је у питању била робна размена између две суседне земље које су се готово идеално допуњавале – Италија је била веома зависна од увоза дрвета, житарица, живе стоке и меса, што је Краљевина СХС/Југославија највише и извозила, док је Краљевина СХС/Југославија увозила пуно текстила, који је био главни извозни производ италијанске индустрије. Посматрајући шире, у европским оквирима, колега Латиновић је југословенско-италијанске економске односе сасвим исправно посматрао и сместио у њихов природни контекст тј. у контекст односа Југославије са Француском као својом савезницом, са једне стране, и Италијом и Немачком, које јој политички нису биле наклоњене, са друге стране. Управо та чињеница, да у овој књизи југословенско-италијански односи нису приказани као изолована појава, већ као део много ширих економских и политичких процеса у међуратној Европи, представља и један од њених највећих квалитета који је препоручују како стручној јавности тако и оним читаоцима који су заинтересовани за економску историју, као и за историју Европе у међуратном периоду уопште.

Владимир Љ. ЦВЕТКОВИЋ

Diana Mishkova. *Beyond Balkanism: The Scholarly Politics of Region Making*. London, New York: Routledge, 2019, 282.

Оријентализам Едварда Саида пионирски је усмерио пажњу хуманистике с краја двадесетог века на значај изучавања слике *другог* и културне хегемоније *Запада*, којом се, кроз производњу знања о другима, учвршћује моћ над остатком света. Деветнаест година након Саидове књиге, 1997. објављен је *Имагинарни Балкан* Марије Тодорове, у коме ауторка расправља о разликама између оријентализма и, по њој, другачијег дискурса – балканизма. Код Тодорове је јасно приказан развој појма *Балкан* у машти западноевропских и америчких књижевника, новинара и једног броја научника. Ипак, тек чи-